

47. Слободанюк М.А. Рух Опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945) / М.А. Слободанюк, І.А. Шахрайчук: Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2005.
48. Завальнюк О.М. Хмельниччина у 1941-1944 рр.: Хроніка війни / О.М. Завальнюк, О.Б. Комарницький, Ю.В. Олійник. – Кам'янець-Подільський, 2005.
49. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941-1945. – К., 2000.
50. Політична історія України XX століття. – Т.4. – К., 2003.

Summary

In this article author analyzes the problem of the German occupation policy on the territory of the Reichskommissariat "Ukraine" in the national historiography, and finds out that there is no special research related to this topic.

Ю. В. Помаз

ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО КУЛЬТОВИХ ПАМ'ЯТОК У 50-60-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Процес становлення української державності поставив на порядок денний проблему збереження пам'яток культури, в тому числі й культового призначення. Із огляду на безприкладні акти вандалізму щодо об'єктів церковної архітектури України у 50-60-ті роки XX століття, видається актуальним дослідження основних підходів до висвітлення особливостей державної політики щодо культових пам'яток вказаного періоду в працях дослідників радянського та пострадянського періодів.

На сьогодні кількість праць, присвячених проблемі, яка досліджується, порівняно незначна. Це пов'язано з тим, що в радянській історичній науці панувала концепція, що визначала церкву й релігію як вороже явище. Тому дослідження радянських істориків не виходили за жорстко визначені ідеологічні та методологічні рамки. Практично всі роботи цього періоду були написані за однією схемою на підставі офіційних документів партії й радянського уряду. До них належать праці В.А.Зоц, В.В.Клочкова, В.О.Подольак [19; 22; 39].

У роботах узагальнюючого характеру проблема, що досліджується, трактувалась досить мало і суб'єктивно, більше того, до церковних пам'яток ставилися як до пережитків минулого.

Більшість праць радянських дослідників мала яскраво виражений атеїстичний характер. Так, В.І.Войтко, І.Я.Барсук наголошують на тому, що вчення всіх релігійних напрямків суперечить комунізму. Чим ближче країна до комунізму, тим більше, на їх думку, виявляється несумісність релігійних пережитків з інтересами радянських людей [12, с.3].

Аналогічні ідеї пропагуються А.А.Шамаро: „Немає і не може бути більш патріотичного розуміння вітчизняної історії, аніж розуміння її з науково-матеріалістичних, марксистських і атеїстичних позицій” [52, с.60].

Атеїстична пропаганда характеризувалася як науково обґрунтована, що здійснювалася за неодмінної поваги до почуттів віруючих. Факти обмеження прав віруючих з боку органів влади характеризувалися як винятки. Так, М.П.Новіков зазначав, що комуністична партія і Радянська держава ніколи не формували завдання подолання релігії і скорочення кількості віруючих. Тому будь-які спроби прив'язати негативні моменти в сфері релігійних відносин із атеїстичними принципами визнавалися необґрунтованими [33, с.8].

Перебуваючи під тиском атеїстичної ідеології та цензурних заборон, радянська історіографія не була зацікавлена в об'єктивному висвітленні ставлення держави до культових пам'яток. Досліджувана проблема розглядалася в контексті культурної політики, а все, що робилось у країні комуністичною партією і державою у цій сфері, зображувалося як зразок досконалості демократії.

Постійне піклування Радянського уряду про збереження унікальних пам'яток старовини знайшло своє відображення у працях П.Н.Мусієнка, Є.В.Михайловського, І.Смоляка [29; 30; 43].

Досліджуючи вплив культової архітектури на атеїстичне виховання, А.Черній та Р.Наконечний пропонували відрізнати позитивне, прекрасне в церковній архітектурі від негативного, релігійного; оцінювати культові будівлі з точки зору марксистської естетики [51, с.39].

Тогочасний підхід до охорони сакральних пам'яток зустрічаємо в дослідженні С.А.Таранушенка: „Радянська влада провела чітку межу між служителями церкви і культовими спорудами. Релігія – це опіум для народу. А в культових спорудах відбито дух певної історичної епохи, майстерність її зодчих та народних умільців. Мистецька спадщина минулого входить до скарбниці найцінніших надбань нашого народу і є підвалиною, на якій будується мистецька культура сьогодення” [47, с.3].

Здавалося б, у цих словах виражений чітко сформульований принцип ставлення радянської держави до пам'яток культової архітектури. Та, імовірно, це було єдино можливим на той час засобом привернення уваги до необхідності бережного ставлення до них як до культурних надбань народу.

Незважаючи на спротив офіційної влади, в роки радянського тоталітаризму з'являлися праці, провідна ідея яких була несумісною з чітко визначеною доктриною того часу. Так, у „Повідомленні постійної комісії правління Союзу архітекторів СРСР сприяння охороні пам'ятників архітектури” під редакцією В.М.Іванова та А.Г. Чинякова, виданої у 1965 р. зазначалося, що основи охорони і використання пам'яток архітектури часто підмінювалися „вольовими рішеннями адміністративних органів, далекими від наукової постановки цих питань. Подекуди відроджувалася невігласницька „теорія” відкидання цінності архітектурної спадщини, і більше того, шкідливості його для виховання людини соціалістичного суспільства. Почалося навіть своєрідне змагання в руйнуванні пам'яток архітектури”. Автори зазначають, що проти збереження культових споруд висувався демагогічний аргумент у вигляді вимог „позбавити релігію її матеріальної бази” [44, с.3].

Перший заступник голови Держбуду УРСР, член республіканського правління Товариства охорони пам'ятників історії та культури І.Алфьоров звертав увагу на необхідність комплексного підходу до охорони пам'яток. Він зазначав, що збереження пам'ятників історії та культури залежить від спільних зусиль усіх зацікавлених міністерств, відомств і громадських організацій, які повинні забезпечити комплексний підхід до цієї справи та наголошував на тому, що саме такі ідеї мають пронизувати всі містобудівні документи [2, с.45].

У цілому історична наука, яка постраждала від бюрократичних методів керівництва, догматизму, не змогла глибоко і об'єктивно розкрити складний і суперечливий шлях формування державної політики щодо релігії та, зокрема, культових пам'яток. Про це свідчить аналіз відповідної літератури, що в переважній більшості з'явилась до середини 80-х років.

Зміни в суспільно-політичному житті країни в другій половині 1980-х рр. створили передумови для більш об'єктивного аналізу політики держави щодо релігії. Період рубежу 1980 - 1990-х рр. можна вважати початком нового етапу в історіографії проблеми.

„І все-таки, – це ми визнаємо й відверто говоримо про це сьогодні, – в роботі з віруючими допускалися подеколи грубі прорахунки, бюрократичні перекозачення. Так, у ряді місць, зокрема й у нас на Україні, в адміністративному порядку закривалися церкви та молитовні будинки; було й чимало випадків зневажання служителів культу, нехтування інтересів віруючих”, - зазначає А.Єришев [17, с.8].

Злочинні, протизаконні дії, які були допущені в сфері охорони та використання пам'яток історії та культури за роки післявоєнної історії визнавалися багатьма дослідниками. Так, І.А.Ігнаткін відзначає, що руйнування пам'яток часто прикривалося судженнями про класовий характер культури минулого, яка вважалась непотрібною для соціалістичного суспільства. Невиправдано було знесено чимало пам'яток минулого – монастирів, величезна кількість церков [20, с.3]. Аналогічної думки дотримується М.Таранев: „Удар по суспільних інтересах наносила чиновницька байдужість, відверта чи прикрита словами про повагу до пам'яток історії та культури” [46, с.32].

Діяльність органів охорони пам'яток архітектури аналізував В.Тимофієнко. Він вказував на те, що відділи охорони пам'яток архітектури Держбуду УРСР та його підрозділи на місцях зайняли позицію стороннього спостерігача, перекладаючи цю функцію на плечі Товариства охорони пам'яток. Але й Товариство цю справу так само все більше покладало на самоплив: „Конче необхідно більш дієво – не лише на словах охороняти пам'ятки архітектури. Нам невідомо жодного випадку притягнення до карної відповідальності винних у руйнуванні пам'яток. Нарешті треба зрозуміти, що ... твори народної архітектурної творчості ... вимагають до себе особливо пильної уваги стосовно їх охорони, реставрації й використання” [48, с.35,36].

На неприпустимості використання пам'яток архітектури для господарських потреб наголошує у статті „Плекаймо джерела духовності” А.Корнієнко: „Вважаємо, настав час зі всією серйозністю спитати орендарів, як вони експлуатують приміщення, чи дотримуються встановлених вимог” [24, с.9].

Про необхідність почати наукове вивчення втрат, підняти архіви писав академік Д.С.Лихачов. Вчений вважав, що „відродити культуру народу можна лише оцінивши втрачене” [26, с.17,18]. Розглядаючи проблеми збереження пам'яток, В.Распутін визнавав, що „охоронної справи не може бути багато” [40, с.26].

Із проголошенням незалежності України вітчизняна історіографія цілком відмовилася від ідеологічних установок і з нових позицій підійшла до оцінки післявоєнного періоду. Почали з'являтися дослідження, проведені на підставі нових методологій, з використанням раніше недоступних джерел, що дало змогу їх авторам подолати колишні стереотипи, уникнути ідеологізованих оцінок. Саме в цей період як окремий напрямок політико-релігієзнавчих досліджень зароджується тема державно-церковних відносин. Відповідна тематика знаходить своє висвітлення у фундаментальних працях В.К.Барана, В.А.Войналовича, В.Є.Єленського, В.О.Паценка та інших вітчизняних дослідни-

ків [6; 11; 16; 36]. Майже в кожній узагальнюючій праці заторкувалися питання ставлення радянської держави до культових пам'яток.

Подавши аналіз державної політики щодо релігії і церкви в 40-60-ті роки, В.А.Войналович зазначає, що невід'ємною складовою державної політики аналізованого періоду було визначення та реалізація заходів владних структур щодо культових споруд [11, с.293].

Досліджуючи період кінця 40-х - початку 50-х рр., П.П.Панченко вказує, що держава по відношенню до церкви виявляла все більшу інфантильність. На думку вченого, спочатку вона окреслюється в безтурботну, згодом у відверто утикну позицію. Знімаються з реєстрації храми, що мотивується головним чином значним скороченням числа вірних, а також недотриманням діючими громадами законодавства [35, с.4,5].

О.Г.Бажан та Ю.З.Данилюк відзначають, що політична відлига другої половини 1950-х рр. і пов'язаний з нею процес десталінізації радянського суспільства всупереч усім сподіванням майже не торкнулися церковного життя, адже політика влади щодо церкви базувалася на сталих ідеологічних принципах [4, с.7, 125].

Не можна не погодитися із твердженням В.К.Барана та В.М.Даниленка про те, що протягом 50-х - 60-х рр. політика влади щодо релігії та Церкви зазнала певної еволюції [5, с.114]. Більшість дослідників однозначно вказують, що на рубежі 50 – 60-х рр. форсовані темпи будівництва комуністичного суспільства призвели до чергового переломного етапу – нищення церкви та переслідування віруючих [4; 5; 35].

Найбільш кризовим для Радянської влади визнає досліджуваний період І.П.Меркатун. Дослідник відзначає, що якщо в середині 50-х рр. політика стосовно культових споруд обмежувалася порівняно нечисленними вилученнями та відмовою передати раніше вилучені будинки релігійним об'єднанням, то наприкінці 50-х рр. у рамках загального обмеження діяльності церковних організацій було розпочато кампанію масового вилучення культових споруд. Та все ж, у 1958 р. здоровий глузд ще перемагав і спроби зазіхання на культові пам'ятки архітектури присікалися [28, с.70,71].

І.П.Меркатун констатує, що на початку 1961 р. було підведено законодавчу базу під політику обмеження діяльності церкви і надалі дозволяло вражаючими темпами вилучати культові споруди [28, с.73].

Нищення церковних пам'яток в Україні під комуністичним режимом було систематичним і, на думку В.В.Вечерського, мало кілька етапів. Один із найбільш трагічних розпочався саме 1962 р., коли М.С.Хрущов оголосив похід проти релігії і Церкви [7, с.26].

П.П.Панченко відзначає, що тотальне скорочення кількості церков у цей період носило загальноукраїнський характер [35, с.7]. У цей час значна кількість культових пам'яток, що була віднесена до пам'ятників історії та культури, залишилася напризволяще без дієвої практичної допомоги з боку державних органів охорони пам'яток [34, с.10].

Лише в 1963–1964 рр., останніх роках перебування М. С.Хрущова при владі, цей процес пішов на спад, а в 1965–1966 рр. – практично припинився. Причинами зменшення масштабів цієї кампанії І.П.Меркатун називає наступні: вичерпувалися можливості вилучення культових споруд на законодавчій основі, зростав опір з боку релігійних громад [28, с.75].

Автор доходить висновку, що відбирання культових споруд – це був засіб, який вів до підризу матеріальної бази релігії. Та головним підсумком цієї кампанії, на його думку, було те, що в культових спорудах перестали бачити пам'ятки історії і культури. Це позначилося на зменшенні їх загальної кількості, сформувало в цілому негативне ставлення до їх збереження [28, с.75].

О.О.Нестуля зазначає, що ситуація принципово не поліпшилася і з створенням у 1966 р. Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Проблеми охорони пам'яток старовини оголошувалися неактуальними. Дослідник наголошує, що саме державна політика щодо історико-культурної спадщини визначала характер функціонування пам'яток [31, с.157].

Розглядаючи проблеми охорони культових пам'яток, Я.Дашкевич стверджує, що товариство охорони пам'яток історії і культури, його відділення намагалися оберігати церковні будівлі від остаточного руйнування. Проте, на думку вченого, водночас почався і безпрецедентний грабунок пам'яток церковного мистецтва [15, с.68].

Складні процеси в справі охорони пам'яток взагалі, в т.ч. і архітектурних пам'яток культового походження протягом аналізованого періоду, відмічаються Ю.З.Данилюком. Ним підкреслено, що програми, накреслені в другій половині 60-х років, відзначалися планомірністю, були зорієнтовані на перспективу. Разом з тим, уже в цей період зароджувалися і поширювалися негативні тенденції, коли прийняті рішення, законодавчі та нормативні акти так і залишалися на папері [14, с.119,121].

Не можна не погодитися із Ю.З.Данилюком, який вважає, що розвиток культури в той час не можна оцінити однозначно. На його думку доцільно відзначити «як певні здобутки у збереженні історико-культурної спадщини, так і відчутні прорахунки, що призвели до непоправних втрат у скарбниці української національної і світової культури» [14, с.119].

Аналізуючи проблему втраченої архітектурної спадщини, В.В.Вечерський доходить висновку, що серед об'єктів архітектурної спадщини найбільше потерпіли об'єкти церковної і фортифікаційної

архітектури. Дослідник акцентує увагу на тому, що „храми нищилися свідомо, з ідеологічних міркувань” [9, с.8].

Аналізуючи напрацювання історіографії, відзначаємо, що стійкий інтерес дослідників до спеціальної наукової розробки історії культових пам'яток в Україні позначився тільки в останні десятиліття. При цьому пріоритет надавався вивченню заходів по збереженню культурних цінностей, в т.ч. й культових пам'яток, в роки революції і громадянської війни, періоду 20-30-х років [32; 37; 41; 50; 53].

Значний масив важливого матеріалу, який стосується досліджуваного періоду, міститься в наукових статтях А.М.Киридон, П.В.Киридона, Ю.Ю.Кондуфора, В.Слободяна та ряду інших авторів [21; 23; 42].

З історії охорони культурної спадщини за весь час написана відносно невелика кількість праць. Історико-правовий підхід до проблем охорони пам'яток, у тому числі й культових, характерний для робіт В.Акуленка, І.А.Ігнаткіна, І.Г.Луковенка, Л.А.Стешенко [1; 20; 27; 45]. Пам'яткоохоронна проблематика посідає чільне місце в роботах П.Тронька, О.О.Нестулі, В.А.Войналовича, Ю.С.Асєєва, В.Вечерського, В.Горбика, О.В.Шуби [3; 8; 13; 31; 49; 54]. Питання збереження пам'яток церковної старовини побічно торкається в монографії „Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження” С.З.Заремба [18].

Дотичні за змістом проблеми розглядаються в кандидатських дисертаціях і статтях В.М.Піскун, С.І.Кота, Ж.В.Канталінської [10; 25; 38].

Дані праці привертають нашу увагу остільки, оскільки в них відображені процеси становлення державної політики щодо релігії та церкви у досліджуваній період, які позначилися на долі культових споруд. Зазначені роботи не ставили за мету комплексно дослідити питання ставлення радянської держави до церковних пам'яток в 50-60-ті роки ХХ століття. У більшості з них період, який вивчається, являється складовою частиною досліджень, проведених в більш широкіх хронологічних межах.

У результаті історіографічного дослідження основних підходів до висвітлення проблеми формування державної політики щодо культових пам'яток у 50-60-х роках ХХ століття автор приходять до таких висновків:

1. Тривалий час церковна історія та культура здебільшого перебувала поза увагою історичної науки.

2. Розширення джерельної бази дослідження державно-церковних відносин у пострадянський період дало змогу сучасним науковцям корінним чином переосмислити історію церкви за часів тоталітарного режиму.

3. У хронологічному відношенні політика держави щодо церкви та сакральних пам'яток у 20-30-х роках ХХ століття більш вивчена, ніж у 50–60-х.

4. Основні засади державної політики у сфері охорони пам'яток культового призначення у 50-60 –х роках ХХ століття в Україні розглядаються у контексті загальноісторичного процесу.

5. Видані за останні десятиріччя численні роботи аж ніяк не вичерпують всієї глибини проблеми. Поряд із плідним розробленням питань державно-церковних відносин багато аспектів практичної діяльності радянської держави щодо культових пам'яток належить до числа мало вивчених історичною наукою.

6. На сьогодні відсутні дослідження, в яких би в історичному аспекті обрана тема цілком розглядалася як предмет спеціального вивчення.

Джерела та література

1. Акуленко В.І. Радянське законодавство про пам'ятки історії та культури. – К., 1977.
2. Алфьоров І. Комплексний підхід до збереження пам'ятників у старовинних містах // Пам'ятники України. – 1977. – № 2.
3. Асєєв Ю.С. Архітектурні пам'ятки України. – К., 1970.
4. Бажан О.Г., Данилюк Ю.З. Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті роки. – К., 2000.
5. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи. – К., 1999.
6. Баран В.К. Україна 1950-1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи / НАН України, Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича. – Львів, 1996.
7. Вечерський В. Доля репресованої пам'ятки // Пам'ять століть. – 1998. – №3.
8. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. – К., 2002.
9. Вечерський В. Новий погляд на проблему втраченої архітектурної спадщини // Пам'ятники України: історія та культура. – 2001. – № 4.
10. Канталінська Ж.В. Відносини радянської держави та православної церкви в Криму в кінці 40-х – на початку 60-х років ХХ століття: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2003.
11. Войналович В.А. Партиїно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс. – К., 2005.

12. Войтко В.И., Барсук И.Я. Отношение коммунистической партии и социалистического государства к религии и церкви. – К., 1961.
13. Горбик В. Охорона та збереження пам'яток історії та культури в Україні: історичний аспект / В.Горбик, Г.Денисенко // Історичний журнал. – 2004. – №10-11.
14. Данилюк Ю.З. Державна політика щодо архітектурних пам'яток культового призначення у 60-х рр. на Україні // Релігійна традиція в духовному відродженні України. – Полтава 1992.
15. Дашкевич Я. Охорона пам'яток церковного мистецтва // Розбудова держави. – 2001. – №1-6.
16. Єленський В.Є. Державно-церковні взаємини на Україні (1917-1990). – К., 1991.
17. Єришев А. Суспільство творців власної долі // Людина і світ. – 1987. – №11.
18. Заремба С.З. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження. – К., 1998.
19. Зоц В.А. Культура. Релігія. Атеїзм. – М., 1982.
20. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры. – К., 1990.
21. Киридон А. М., Киридон П. В. З історії закриття церков в Україні на початку 60-х років // Релігійна традиція в духовному відродженні України. – Полтава, 1992.
22. Клочков В.В. Религия, государство, право. – М., 1978.
23. Кондуфор Ю.Ю. Проблеми церковної історії та культури в контексті історичних досліджень в Україні // Релігійна традиція в духовному відродженні України. – Полтава, 1992.
24. Корнієнко А. Плекаймо джерела духовності // Пам'ятники України. – 1986. – №4.
25. Кот С.И. Охрана памятников истории и культуры в Украинской ССР (1943 – нач. 60-х годов): Дис... канд. наук. – К., 1990.
26. Лихачев Д.С. Боль Отчества // Огонек. – 1988. – № 34.
27. Луковенко І.Г. Законодавче оформлення правового статусу релігії в УРСР в 20-х – 60-х рр. ХХ ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2005. – №3.
28. Меркатун І.П. Антирелігійна кампанія 50-60-х років на Україні // Український історичний журнал. – 1991. – №10.
29. Михайловский Е.В. Реставрация памятников архитектуры. – М., 1971.
30. Мусієнко П.Н. Подих сивини глибокої. Історико-архітектурний нарис. – К., 1972.
31. Нестуля О.О. Особливості пам'яткоохоронного руху в Україні 1917-1991 рр. та актуальні завдання збереження історично-культурної спадщини на сучасному етапі // Стратегія українського державотворення: філософсько-політологічний та економічний аналіз. – К.; Полтава, 2000.
32. Нестуля О. Роль релігійних громад у збереженні культових пам'яток України (кінець 20-х – початок 30-х років ХХ ст.) // Історія релігій в Україні. Праці XIII-ї міжнародної наукової конференції. Книга II. – Львів, 2003.
33. Новиков М.П. Атеизм в духовной жизни общества. – М., 1984.
34. Охорона, використання і пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР (Збірник методичних матеріалів в шести частинах). – Частина 4. – К., 1989.
35. Панченко П.П. Релігійні конфесії в Україні (40-і – поч. 90-х рр.). – К., 1993.
36. Пащенко В. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940-початок 1990-х років. – Полтава: АСМІ, 2005.
37. Пащенко В.О. Історико-культурні пам'ятки культового характеру та проблеми їх збереження // Дослідження історії малих міст України в контексті дальшого розвитку історичного краєзнавства. – Чернівці, 1990.
38. Піскун В.М. Проблеми охорони та використання культурної спадщини в Україні (середина 70-х років ХХ ст.): Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України, Інститут історії України. – К., 1995.
39. Подоляк В.О. Криза релігії та її пристосовництво. – К., 1977.
40. Распутін В. Проти забуття // Пам'ятки України. – 1988. – №2.
41. Рудий Г.Я. Становлення державної системи охорони історико-культурної спадщини в Україні (1918-1920 рр.) // Краєзнавство. – 2001. – № 1-4.
42. Слободян В. Втрачені пам'ятки сакральної архітектури Львівщини // Пам'ятки України: історія та культура. – 2004. – №1.
43. Смоляк І. Вперше в світовій історії // Пам'ятки України. – 1986. – №3.
44. Сообщение постоянной комиссии правления Союза архитекторов СССР содействия охране памятников архитектуры / Под общ. ред. В.Н. Иванова и А.Г. Чинякова. – М., 1965.
45. Стешенко Л.А. Правовая охрана памятников культуры в СССР. – М., 1974.
46. Таранев Н. Памятники культуры: разрушение или освоение // Трудные вопросы истории. – М., 1991.
47. Таранушенко С.А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України / За ред. М.П. Бажана і Г.Н. Логвина. – К., 1976.
48. Тимофієнко В. Відображення архітектурної спадщини // Пам'ятники України. – 1985. – №2.
49. Тронько П.Т., Войналович В.А. Увічнена історія України. – К., 1992.
50. Фесенко Л. Відродження чи знищення. Про проблеми збереження культових пам'яток // Робітнича газета. – 1991. – 23 січня.
51. Черній А., Наконечний Р. Культова архітектура й атеїстичне виховання // Людина і світ. – 1978. – № 4.
52. Шамаро А.А. Памятники архитектуры прошлого в атеистическом воспитании. – М., 1985.
53. Швець-Машкара С., Яковлев І. Занедбані скарби, або Що принесли 30-ті роки цінним архітектурним комплексам // Пам'ятки України. – 1998. – №2.

54. Шуба О. Церковні пам'ятки як загальнонаціональні культурні надбання // Пам'ять століть. – 1996. – №3.

Summary

The article is devoted to historiographical scorch of the problem of the formation of the state policy concerning the cult memorials in the 1950-60-ss of the XX century. An attempt has been done to enlighten the basic approaches of the scientists to studying this point.

Л. В. Корнійчук

ДІЯЛЬНІСТЬ АРКАДІЯ ЖУКОВСЬКОГО В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМ. ШЕВЧЕНКА В ЄВРОПІ

Аркадій Іларіонович Жуковський значну частину життя присвятив праці в Науковому товаристві імені Шевченка в Європі (далі – НТШ в Європі). Досить плідною була його організаційна діяльність в Товаристві, яка полягала у підготовці і проведенні конференцій. НТШ в Європі – це одна із складових частин відновленого в еміграції в 1947 році НТШ з керівним органом – Головною Радою, пізніше переіменованою на Світову Раду НТШ. НТШ в Європі спочатку носило назву “Європейський відділ”, згодом – “автономно-крайове”, а з 1955 року – “окреме НТШ”, яке розташувалось в Сарселі [1, с. 640].

Відновлення діяльності НТШ в Європі відбулось з ініціативи Володимира Кубійовича і останнього голови НТШ у Львові Івана Раковського. 30 березня 1947 року в Мюнхені було скликано Загальні Збори колишніх членів НТШ, на яких відновлено діяльність Товариства під керівництвом попереднього голови Івана Раковського. Спочатку головний осередок НТШ розташовувався в Мюнхені, але влітку 1948 р. внаслідок зміни німецької валюти в Товаристві виникла фінансова криза. Фонди НТШ втратили свою вартість, значну суму було заблоковано банками, зменшилась кількість пожертвувачів в зв'язку із загальною фінансовою кризою в країні. В цей час з допомогою апостольського візитатора єпископа Івана Бучка був придбаний будинок для приміщення Товариства. Будівля розташовувалась в Сарселі, за сімнадцять кілометрів на північ від центру Парижу. Тут з початку 50-х років розпочалась діяльність осередку НТШ в Європі [2, с. 85]. З відновленням у 1989 році діяльності НТШ у Львові фактичним науковим центром став Львів. В 1994 році здійснено зміну структури НТШ: поділено на крайову і секційну, а Головну Раду перетворено на Світову Раду Наукового товариства імені Шевченка [3, с. 10].

Наукова діяльність Товариства проводилась у секціях, які мали у своєму складі комісії. В НТШ існували секції: Історично-філософська, Філологічна, Математично-природописно-лікарська. Згодом останню секцію поділено на дві: Математично-фізичну і Хімічно-біологічно-лікарську. Культурна праця Товариства велась у вигляді організації наукових конференцій, доповідей, виставок. Ще одним напрямком в діяльності НТШ в Європі можна визначити науково-видавничу сферу, а також облаштування спеціалізованої бібліотеки, призначеної для наукових досліджень членів Товариства.

Важливою була діяльність НТШ у виданні словникової частини “Енциклопедії українознавства” (11 томів), англомовних – “Ukraine. A Concise Encyclopaedia” (2 томи), “Encyclopedia of Ukraine” (5 томів), а також “Енциклопедії сучасної України” і “Енциклопедії української діаспори”. Крім енциклопедичних видань з'явилась низка серійних видань, зокрема, “Записки НТШ” і “Бібліотека українознавства”. Також Товариство видавало офіційні бюлетені – “Вісті НТШ в Європі” і “Вісті із Сарселю”.

На даний час відсутні публікації, присвячені висвітленню діяльності А. Жуковського в НТШ в Європі. Проте в ряді статей, що окреслюють життя та діяльність вченого, присутні згадки про працю Аркадія Іларіоновича в Товаристві. Зокрема, стаття Д. Яремчука “75-річчя проф. Аркадія Жуковського” [4, с. 3] коротко окреслює основні досягнення дослідника в галузі історичної науки і містить вказівку на його участь у діяльності НТШ в Європі. В статті Л. Винара та А. Атаманенко [5, с. 397-408] здійснено найповніший виклад біографії А. Жуковського, а також подано стислий аналіз основних напрямків його діяльності, в тому числі мова йде і про працю в Товаристві. Важливою є праця А. Жуковського “Нарис історії Наукового товариства імені Шевченка в Європі” [3]. Вона насамперед розкриває основні етапи діяльності НТШ в Європі і містить вказівки на участь в окремих заходах, організованих Товариством, А. Жуковського. Окремі аспекти діяльності Товариства можна прослідкувати в рубриці “Вістей НТШ в Європі” “Хроніка важніших подій НТШ між XVI і XVII Загальними Зборами (9 вересня 2000 – 27 січня 2005)” [6, с. 5-10].

Метою даної статті є на основі доступних джерел окреслити основні напрямки роботи Аркадія Жуковського в Товаристві, зокрема, висвітлити його роль у налагодженні франко-українських культурних зв'язків, а також його участь в організації ефективної роботи Товариства по проведенню